

VÄITEKIRI INIMESEST, TEMA RÄÄGITAVATEST JUTTUEST JA MÖTTEMAAILMAST

Merili Metsvahi. Indiviid, mälu ja loovus: Ksenia Mürsepa mõtte-maailm folkloristi pilgu läbi. Dissertationes folkloristicae Universitatis Tartuensis 10. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2007. 241 lk.

12. oktoobril kaitses Tartu Ülikooli nõukogu saalis doktoriväitekirja Merili Metsvahi. Töö teeb tähelepanuväärseks ja huvitavaks keskendumine ühele inimesele – eakale setu naisele Ksenia Mürsepa (1911–2004), keda autor koos erinevate kolleegidega aastatel 2001–2003 seitsmel korral külastas ja intervjueeris. Selline isikulooline uurimine on võimalusterohke ning samas sellest tulenevalt ka raske. Kindlasti pakub töö tekstidega paberil turvalisemat distantsi ning ehk ka lihtsamat põhjendatust meetodi valikul, kui seda on dialoogiline kontakt elava inimesega, kellega kohtudes ei ole folkloristil võimalik olla vaid osa salvestusaparatuurist.

Isiku-uurimuslikest töödest folkloristikas on teedloovam olnud Juha Pentikäise „Maria Takalon uskonto”.¹ Merili Metsvahi tähelepanu on iseäranis paelunud ungari folkloristika sel-lealased saavutused, eeskätt Gyula Ortutay raamat „Mihály Fedics jutustab”.² Nii või teisiti ei paku ükski konkreetne uurimus paraku otsest kopeeri-

misvõimalust liistude valimisel. Sestap on ka Merili Metsvahi käsitlustes näha otsinguid ja uurija dialoogi iseendaga. Väitekirja koosnebki neljast varem ilmunud artiklist, mis on varustatud üksikasjaliku sissejuhatava osaga. Artiklist artiklisse saab jälgida autori otsinguid Ksenia Mürsepa isiku ja repertuaari erinevatele tahkudele lähene-misel, teoreetilise tausta valikuid ning arengut arusaamistes. Nii sissejuhatu-ses kui ka artiklites laseb autor kõlada ka oma häälel ning selline refleksiivsus muudab töö omamoodi võluvaks.

Keskne tegelane on väitekirjas kee-lejuht ise – setu naine Ksenia Mür-sepp, kes sattus uurija huviorbiiti oma eluõhtul 90-aastase naisena. Keelejuhi varasem elu oli möödunud pigem tra-ditsioonilises keskkonnas – Kuurakese külas ning Petseris praeguse kontroll-joone tagusel Setumaal. Vähese kooli-haridusega naine valdas väga hästi eri-nevaid folklooriliike, mis olid omanda-tud suulises kultuurikeskkonnas. Pa-neelmaja korteris Tartus tulid paremi-ni esile just jutužanrid: muinasjutud, muistendid, pühakulood, eluloolised episoodid. Sellist elukeskkonna muu-tust vanas eas seoses kolimisega lapse-lapse juurde linna võib käsitleda kul-tuurišokina, sattumisenä võõrsile, mis sunnib tegelikkust ja iseenda osa selles ümber hindama või taaslooma – Ksenia Mürsepa jaoks vahest esimest korda nii tõsiselt elus. Just inimese enese-määratluse ja temaga toimunud muu-tuste representatsioone läbi folkloorse-te jutužanride ja jutustamise kui *per-formance*’i uuribki vaadeldav väitekirja.

Ühe keskseima uurimisprobleemina jääb töös kõlama küsimus keelejuhi vaimse universumi kui dünaamilise terviku esiletulekust tekstides edasta-

¹ J. Pentikäinen, Maria Takalon uskonto. Uskontoantropologinen tutkimus. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1971; inglise keeles: J. Pentikäinen, Oral Repertoire and World View. An Anthropological Study of Marina Takalo's Life History. FFC 219. Helsinki: Academia Scientiarum Fennica, 1978.

² G. Ortutay, Fedics Mihály mesél. Budapest: Új Magyar Népköltészeti Gyűjtemény I, 1940.

tud sõnumites. Esimene artikkel „Ja seal oll' suur madu...” Püha Jüri legend setu naise Ksenja Mürsepa vaimses universumis³ paneb tähele pühakulegendi sisu ja žanritunnuste muutumist erinevate esituskordade (vaatluse all on kokku viis erinevat esitust) puhul. Arvesse pole siin võetud üksnes kõneleja minakeskset lähtekohta, vaid ka situatsioonide spetsiifikat ning mälu-teadlaste (eesotsas Endel Tulvinguga) seisukohti. Ilmneb, et lisaks keskele narratiivsele looskeemile on jutustamisel samavõrd olulised just nimelt suulisele kultuurile omased visuaalsed (ikonograafilised) konnotatsioonid. Žanriliisi nihkeid kutsuvad esile aga küsimused jutustatava tõelisusest, mille muutumist võis eri kordadel märgata. On aga ka ilmne, et uurijate tegelikult üldse mitte suulisele pärimuskultuurile omaselt produtseeritud küsimused (nagu näib olevat „tõe” tagaajamine jutustatu puhul) ajavad keelejuhti jätkuvalt segadusse, sundides teda fabritseerima vastuseid, mille toeses ta ise ei tarvitsenud sajabrotsendiliselt kindel olla. Tulemuseks on lisaks väärtuslikule materjalile ja autoripoolsele huvitavale refleksiivsusele artiklis paratamatult hõljuma jääv oletuslikkus, mis kokkuvõttes ei paku ka autorile rahuldust.

Uurijate pealekäimist ja sellest tulevat „koosloomingut” on püütud leevendada teises artiklis „The Self-Conception of the Setu Woman Ksenia Mürsepp”,⁴ mis kasutab teoreetilise arsenalina lähenemist kognitiivistika ning antropoloogiliste kultuurimudelite kaudu. Autor katsub siin keskenduda pigem keelejuhi spontaansematele aval-

dustele ja jutujätkudele, mis pole inspireeritud uurijate küsimustest, vaid võiksid esindada kõneleja enda interpretatsioone ja kontseptsioone tegelikkusest ning enda osast selles. Näib aga, et sealsamas astutakse uus eksisamm, kui eeldatakse, et traditsioonilisest keskkonnast pärit jutustajal on olemas kaasaegselt tõlgendatav psühholoogiseeritud minakontseptsioon (või midagi sarnaselt kirjeldatavat). Samas osutab Ksenia keskendumine näiteks religioosete pühade kirjeldamisele ja tähtsustamisele, et tema aja- ja enesetaju on kontsentreeritud teatud nukleaarsetele sündmustele, mis on ühtaegu nii lihtsalt meelde jäävad kui ka toimivad samal ajal omalaadsete „diskursiivsete kursoritena” päriselu kulgemises ja selle hilises verbaliseerimises.

Tõstatunud probleem leiab hea lahenduse järgmises väitekirja artiklis „Cultural Differences in Life-Story Narration”.⁵ Siin võrdleb autor talle oma biograafia spontaanselt jutustanud sloveeni naise Ludmilla ja Ksenia eluloolisi avaldusi. Ilmneb, et pikka aega oma sünnikodust ja kodumaast eemal elanud (ehkki samuti pärimuskult keskkonnast pärit) sloveenlanna elulugu avaldus ühe suhteliselt ladusa narratiivina, samal ajal kui Ksenia eluloolised episoodid olid esile tulnud vaid uurija palvel ja justnagu isoleeritud pildikeste kaupa. Kultuure mudeldades järeltab autor siin õigustatult, et mõneaastane elu paneelmaja korteris ei olnud suutnud muuta Ksenia enesemääratlust (nagu see näis ilmnevad Ludmilla puhul), vaid heal juhul seda üksnes kõigutada. Praegusaegne, kirjakultuurile omane eneseanalüüs ning sellest tulenev eluloolisus jäi Kseniale võõraks elu lõpuni. Palju olulisemad te-

³ M. Metsvahi, „Ja seal oll' suur madu...” Püha Jüri legend setu naise Ksenja Mürsepa vaimses universumis. – Akadeemia 2003, nr 9, lk 1915–1952.

⁴ M. Metsvahi, The Self-Conception of the Setu Woman Ksenia Mürsepp. – Folklore. An Electronical Journal of Folklore. Vol. 28, 2004, lk 41–56. <http://www.folklore.ee/folklore/vol28/concept.pdf>.

⁵ M. Metsvahi, Cultural Differences in Life-Story Narration. – Studies in folk culture. Vol. 2. Eds. A. Leete, Ü. Valk. Tartu: Department of Estonian and Comparative Folklore, Department of Ethnology, University of Tartu, 2004, lk 132–159.

gurid ta elus olid normatiivsed mallid, mis tulid iseäranis esile religioossetes ja siirderituaalsetes olukordades – teemadel, mille läbi Ksenia „mina” ka kõige nähtavamalt jutustatavas ilmnes.

Väitekirja viimane artikkel „Püha Ksenia legend setu naise Ksenia Määrsepa vaimses universumis”⁶ poleerib personaalse identiteedi temaatikat iseloomulikult edasi. Artikkel keskendub keelejuhi jutustatud legendile oma nimepühakust Kseniast, kellest oli mõnevõrra juttu ka varasemates artiklites. Pannes tähele jutustaja idiosünkraatlist loovust ja jõulisust just naispühaku vahvusest kõneldes, loeb autor sellest välja Ksenia teatavat soolist emantsipeerumist, seisundit, mis ta elu eelõhtul aktiveeris. Usukannatajaid innustav *Blažennaja Ksenia* kehastaks siin nagu vastandumist patriarhaalsele diktaadile ja setu naiskultuuris valitsenud väidetavale kannatamisideaalile. Selline feministlik mõtteskeem on intrigeeriv ja pitseerib viimaks hästi ühe keelejuhi elurännakut läbi erinevate taustsüsteemide, auditooriumide, koge-

muste ja nende ilmsikstulekute jutust juttu ja jutustamiskorrast jutustamiskorda.

Nagu öeldud, ei ole isikukeskne folkloristlik uurimistöö meetodina või õigmini dilemmana meetodite valikust (nagu ka see väitekirja näitas) lihtsate killast. Kalle filoloogiliselt antropoloogilisusele ja töö empiirikaga on meie folkloristikas viimastel aastakümnetel süvenev suundumus. Ka traditsioonilise maailma ja pärimusühiskonna uurimine näib elava inimese kaudu olevat viljakam ja usutavam, kui töö tiheda konteksti kaotanud varem kogutud tekstidega seda võimaldaks. Samas kaovad „vana maailma” kogemuslikud tundjad ja kandjad meie seast kiiresti. Nagu näitab ka see töö, toimub siin pidev võidujooks meie keskel lahkuva pärimusmaailma ja selle püüdmiseks sobivate kohaste vahendite innovaatsiooni vahel. Kuigi „kaduva hetke” püüdmiseks komplekselt sobiv „fotograafia” on veel leiutamata, teevad Merili Metsvahi uurimused selles suunas igati tähelepandava sammu.

⁶ M. Metsvahi, Püha Ksenia legend setu naise Ksenia Määrsepa vaimses universumis. – Keel ja Kirjandus 2007, nr 10, lk 783–798.

MADIS ARUKASK